

NIO – FEM

TIDSKRIFT OM ARBETSLIV & PROFESSION

NR 1 • 2024

INTERVJU MED SOLWEIG EKLUND/TAM-ARKIVS HISTORIA/TAM-ARKIVS FRAMTID/
TILL TAM, MED TACK/VAD ÄR EN TJÄNSTEMAN?

Innehåll

Nr 1 2024

- 5 **Ledare** Av: Leif Jacobsson
- 6 **Notiser**
- 8 **Intervju med Solweig Eklund** Av: Leif Jacobsson
- 12 **Om minoriteter i arkiv** Av: Charlotte Hyltén-Cavallius
- 16 **Våra arkiv – en slumrande skatt** Av: Claes Westling
- 20 **Bildsidor**
- 22 **TAM-Arkivs historia** Av: Leif Jacobsson
- 26 **Bildsidor**
- 28 **Intervju med Lars Carlén** Av: Leif Jacobsson
- 35 **Vad är en tjänsteman?** Av: Lars-Erik Hansen
- 36 **Till TAM, med tack** Av: Anders Björnsson
- 38 **Recensioner**
- 40 **Sista sidan**

Skribenter i Nio-Fem Nr 1 2024

Invigningen av TAM på Cardellgatan 1985, Jan Erik Leijon, TBV och Thord Wallén, TCO TAMs chef. Foto: Lisbeth Rauden. TAM-Arkivs bildarkiv, TAM-Arkiv.

Ansvarig utgivare

Lars-Erik Hansen

lars-erik.hansen@tam-arkiv.se

Redaktör

Leif Jacobsson

leif.jacobsson@tam-arkiv.se

Bildredaktör

Andreas Lindahl

Layout

Karin Didring Leksell

mejlatill@didring.se

Grafisk form

Melissa Rydquist

Omslag

Invigningen av TAM 1985. Foto: Lisbeth

Rauden. TCOs bildarkiv, TAM-Arkiv

Tryck

Östertälje tryckeri

ISSN 2001-9688

Nio-Fem är en tidskrift som ges ut av TAM-Arkiv och som tidigare hette *TAM-Revyn*.

Tidskriften innehåller artiklar om tjänstemanna- och akademikerrörelsernas historia och nutid, olika yrkesgrupper och arbetslivets förändring, rapporter och forskning, aktuellt på TAM-Arkiv och lyfter fram källmaterial ur arkiven.

Tidskriften utkommer 2-3 ggr/år.

TAM-ARKIVS MEDLEMMAR

Akademikerförbundet SSR

Akavia

DIK

Fackförbundet Scen & Film

Fackförbundet ST

Finansförbundet

Forena

Förbundet Sveriges Arbetsterapeuter (FSA)

Förhandlings- och samverkansrådet PTK

Försvarsförbundet

Journalistförbundet

Kyrkans Akademikerförbund (KyrkA)

Läkarförbundet

Sveriges Lärare

Naturvetarna

Nordic Financial Union (NFU)

Polisförbundet

Fysioterapeuterna

Sjöbefälsföreningen Offentliganställda (SBFO)

SRAT

Svenska Läkaresällskapet

Sveriges akademikers centralorganisation (Saco)

Sveriges Farmaceuter

Sveriges Ingenjörer

Sveriges Psykologförbund

Sveriges Skolledare

Sveriges Tandläkarförbund

Sveriges universitetslärare och forskare (SULF)

Tjänstemännens Centralorganisation (TCO)

Tull-Kust

Unionen

Vision

Vårdförbundet

TAM-Arkiv jubilerar!

År – 2024 – är det 40 år sedan TAM-Arkiv bildades. Grattis! Det var 1984 som beslutet togs att bilda TAM – *Tjänstemannarörelsens Arkiv och Museum* – som det ursprungligen hette. Redan från start bedrev institutionen en omfattande folkbildande verksamhet för att lyfta fram tjänstemännens och deras organisationers historia. TAM var då beläget vid Humlegården, centralt i Stockholm. Sedan dess har institutionen flyttat allt längre från stadskärnan och verksamheten har genomgått flera förändringar, bland annat är Saco numera medlemmar. I tidningens mitt beskrivs ingående vårt förflutna och alla viktiga transformationer i artikeln *TAM-Arkivs historia*.

Föreliggande nummer rör sig annars mellan det förflutna, nuet och framtiden. I inledningen intervjuas Solweig Eklund, tidigare styrelseordförande i TAM-Arkiv, om sina personliga minnen av institutionens förflutna. Hon betonar hur betydelsefullt arkivets fackliga material är. Det är viktigt att förstå bakgrunden till sådant som arbetsrättslagstiftningen och kollektivavtalen.

Vilka är det som syns i våra arkiv och på vilka sätt? Forskningsarkivarie Charlotte Hyllén-Cavallius skriver i sin artikel om hur vi kan använda arkivmaterial för att belysa etniska minoriteters historia. Hon behandlar speciellt den romska minoriteten i Sverige.

Historikern och arkivarien Claes Westling argumenterar i sitt bidrag för betydelsen av att människor faktiskt besöker de fysiska arkiven i sitt sökande efter källmaterial. Den digitala revolutionen har visserligen inneburit ökade möjligheter att komma åt arkivmaterial på distans. Samtidigt är ännu endast en bråkdel av arkivhandlingarna digitaliserade. Det har resulterat i att kunskapen om vårt historiska källmaterial befinner sig på ett sluttande plan, konstaterar Westling.

Kommunikatören Lars Carlén som – under senare tid – haft ansvaret för institutionens kommunikationsstrategi, intervjuas i detta nummer. Vad tror han kommer att bli TAM-Arkivs framtidsfrågor? Han konstaterar att digital arkivering redan nu är en viktig fråga. Det är förstås något som kommer att vara en central utmaning även i framtiden.

Sådant som artificiell intelligens (AI) kommer också att spela en betydelsefull roll.

Den tysk-judiske forskaren Fritz Croner flydde från nazityskland till Sverige. På 1940- och 50-talen blev han Sveriges främste forskare om tjänstemännen och deras villkor. Historikern Lars-Erik Hansen berättar i detta nummer om hans spännande livsöde.

I sin jubileumskronika berättar författaren Anders Björnsson om sitt elvaåriga engagemang som expertledamot i TAM-Arkivs styrelse. Han reflekterar också över det egna arbetet med att dokumentera sitt liv. ”Varje människa är ett arkiv” konstaterar han. Allt vi sparar på vittnar ju om vår historia.

Slutligen är det ett dubbelt jubileumsår i år. Även tidsskriften du nu läser – Nio-Fem – jubilerar nämligen! Det är nu tio år sedan publikationen föddes. 2014 – då TAM fyllde 30 år – gavs det första numret ut. Sedan dess har det blivit många intressanta temanummer. Bland de många titlarna som givits ut kan nämnas ”Professionsforskning”, ”Utbildning”, ”Det åldrande arbetslivet” och ”Arbetsmiljö – då och nu”. Dessa nummer finns fortfarande att läsa digitalt på TAM-Arkivs hemsida www.tam-arkiv.se under rubriken *Våra Publikationer*. Det finns också många pappersnummer kvar på TAM-Arkiv som kan beställas av den som är intresserad. Trevlig läsning!

LEIF JACOBSSON
Redaktör

Grattis till Gerda Höjers pris!

TAM-Arkivs pris till Gerda Höjers minne år 2023 tilldelades forskaren Lovisa Broström. Hon är doktor i ekonomisk historia och forskare vid Göteborgs universitet. Boken som särskilt uppmärksammades av TAM-Arkivs forskarråd heter *Medelklassen: 200 år i samhällets mitt*, en publi-

kation som givits ut av Verbal förlag. I sin bok diskuterar hon bl.a. olika teorier om medelklassen och visar hur begreppet har skiftat innebörd under tidernas lopp. Relevanta frågor för TAM-Arkivs medlemsgrupper alltså! Tidigare har Lovisa Broström forskat om klass och fattigdom ur olika perspektiv.

Lovisa Broström. Foto privat.

Podd om **internationell** statistik

Christer Arvas (till höger) intervjuas om statistikerprofessionen. Foto: Anna Lundkvist.

TAM-Arkivs podd-projekt går vidare. Nyligen har exempelvis en spännande podd om internationell statistik spelats in! Den numera pensionerade statistikern Christer Arvas berättar där bl.a. om sitt liv som statistiker, och om vikten av internationellt statistiskt samarbete.

Arvas började på statistiska centralbyrån redan 1963. Idag kan han se tillbaka på ett omväxlande liv som statistiker. I

podden får vi höra honom berätta om statistikerprofessionen förr och nu, statistikens betydelse och om hans resor till främmande länder och mycket annat. Många nya insikter i statistikens väsen utlovas! En sann statistiker bör ha ett levande intresse för den verklighet som ska beskrivas betonar Christer Arvas. Gå in på TAM-Arkivs podd, *Nio till Fem podden* så hittar ni avsnittet.

Solweig Eklund – en eldsjäl för TAM-Arkiv

Solweig Eklund är en riktig **FACKLIG** veteran. Numera pensionerad kan hon se tillbaka på ett långt liv som facklig aktivist, företrädare och slutligen **ORDFÖRANDE** i TAM-Arkivs styrelse. Leif Jacobsson har intervjuat henne om institutionens **HISTORIA**.

Solweig Eklund. Hon ser sig nyfiket omkring i TAM-Arkivs konferensrum. Hon har varit här förut. Ända sedan 1990-talet har hon varit verksam på TAM i olika roller, först

yrkestiteln och utbildningens placering, berättar hon.

Sedan handlade det om förutsättningarna för utbildningen och var den skulle vara förlagd. Solweig kämpade från dag ett för att utbildningen skulle flyttas till lärarhögskolan, det dröjde till högskolesektorn reformerades 1976 och sektorn för undervisning infördes. Då förlängdes utbildningen och förkunskapskraven skärptes. Utbildningen etablerades då inom ramen för den pedagogiska sfären.

Hur gick det då till när hon först kom i kontakt med TAM? Bakgrunden var att hon kom att tillhöra ledningen inom flera lärarfack. Först valdes hon till vice ordförande i Svenska Facklärarförbundet (SFL) och sedan blev hon förste vice ordförande i Lärarförbundet. Och då det beslutades att någon inom ledningen skulle ha kontakt med TAM föll lotten på Solweig. Det blev hon som fick sätta sig in i vad den nya institutionen handlade om.

I de lärarorganisationer hon kom att representera ingick olika lärargrupper. De hade det gemensamt att de ville få större förståelse bland allmänheten för sitt arbete i skolan. Inom vissa lärarkategorier letade man sig tillbaka i tiden för att bättre förstå hur yrket

Vem kan vara mer LÄMPAD
att tala med om TAMs 40-åriga
FÖRFLUTNA än just Solweig?

som ledamot i institutionens styrelse och sedan som dess ordförande. Vem kan vara mer lämpad att tala med om TAMs 40-åriga förflutna än just Solweig?

Hur kommer det sig att hon blev involverad i TAM? Det hela började den dagen hon valde att studera till fritidspedagog. När hon var färdig med sin utbildning och börjat arbeta inom yrket blev hon snart engagerad i facket. Fritidspedagogutbildningen var relativt ny på den tiden så det var en hel del att ta itu med.

– En sak som diskuterades mycket var

Solweig Eklund. Foto: Andreas Lindahl.

TAM-Arkivs tidigare chef Annelie Johansson 1956–2007.
Foto okänd.

ursprungligen etablerades inom skolvärlden. Vilka krafter i samhället har velat ha dem och varför? Med hjälp av sina insikter i läraryrkenas historia kunde man – för allmänheten – bevisa sitt värde: yrkesgruppen var inte endast viktig i samtiden utan man hade tillmätt dem en betydelse även historiskt sett.

Vilka minnen har hon från TAMs tillblivelse för 40 år sedan? Hon berättar om den förste chefen – Thord Wallén – och om hur institutionen flyttade in i sina lokaler på

Det var HENNES sätt att
verkligen levandegöra
ARKIVEN.

Cardellgatan centralt i Stockholm. Där hade också Facklärarförbundet haft sina lokaler, berättar hon. I början var det både museum och arkiv, men det var inte något självklart.

– Det var en diskussion redan från början

om det skulle vara ett museum eller inte ...

Det är krävande att driva ett museum och ska man göra det bör de flesta yrkeskategorier i tjänstemannarörelsen vara representerade, resonerade man då. Med tiden blev det för höga kostnader och museidelen avvecklades. En annan fråga som diskuterades intensivt var hur man bäst skulle förmedla TAMs kulturarv.

– Och där ville vi ju gärna att förbunden också skulle hjälpa till – med uppsatsämnen och så, berättar Solweig.

Sedan har det förstås alltid varit viktigt att det funnits förutsättningar för exempelvis forskare och studenter att komma till TAM. Därför arbetade hon för att få till stånd ett aktivt samarbete mellan TAM och förbunden.

En chef som hon minns speciellt väl är Annelie Johansson. Hon var etnolog och gav ut många yrkesminnesinsamlingar i TAMs regi. Det var hennes sätt att verkligen levandegöra arkiven.

– Jag minns henne som en väldigt energisk person!

Solweig kommer särskilt ihåg en insamling av lärarminnen runt Östersjön som Annelie tog initiativ till. Minnen tecknades då ned av lärare inom grund- och gymnasieskolan i Sverige, Finland, Estland och Lettland. Solweig har också upptäckt att lärarfacken i ett tidigare skede tagit initiativ till att teckna ned sina yrkesminnen. Annelie fångade upp ett intresse som redan fanns hos yrkesutövarna själva, tror hon.

TAM har alltså samlat in minnen från olika yrkesgrupper under lång tid och det är en skattkista för forskare. Solweig menar att TAM behöver hitta nya vägar för att bättre synliggöra sådant som våra yrkesminnesinsamlingar.

Hon poängterar också att TAM-Arkivs nuvarande chef – Lars-Erik Hansen – har tillfört nya kunskaper som rör den digitala arkiveringen, något som haft stor betydelse för institutionens utveckling.

ETT LEVANDE FÖRFLUTET

TAM härbärgerar alltså ett ”levande förflutet”. På slutet av intervjun kommer vi in på framtiden också. Eller snarare knyter ihop det förflutna med det som komma skall. Hur kan vi få intresset för TAM och våra medlemsorganisationers historia att öka i framtiden? Många organisationer har visserligen fått nya namn och en ny organisation på senare tid. Vissa av dem kan tycka att de har en alltför kort historia för att det ska vara meningsfullt att teckna ned den. Samtidigt har de en intressant *förhistoria* som borde vara viktig att studera och lyfta fram, menar jag. Och Solweig håller med. Det är väsentligt att förstå bakgrunden till den nuvarande arbetsrätten och sådant som den svenska modellen. Hon nämner speciellt den nuvarande diskussionen om Tesla som vägrar skriva under kollektivavtal.

– Då har det ju kommit upp åsikter som tyder på att man inte riktigt har förstått varför kollektivavtal är viktigt! Utbrister hon.

Kollektivavtal är ingen finess som man kan ha eller mista, menar Solweig. För arbetstagarna är det grundläggande på många sätt, inte minst när det kommer till pensionsförmåner och arbetsmiljö.

Ett sätt att öka intresset för de arkiv som ryms i TAM kan vara att skapa en vänförening för institutionen – något i stil med en tjänstemanna- och akademikerorganisationernas motsvarighet till Arbetarrörelsens bibliotek och arkivs vänförening *Arbetarnas Kulturhistoriska Sällskap*. Flera statliga institutioner har också vänföreningar som har haft stor betydelse för deras verksamhet. Borde det inte inrättas något sådant inför TAMs 40-årsjubileum undrar jag. Solweig skrattar till:

– Ja, det kan man säga: det är på tiden att det inrättas en vänförening nu!

Jag ber henne fortsätta reflektera över TAMs historia, samtid och framtid. Vad är viktigt att tänka på inför arkivets 40 årsjubi-

leum? Något hon vill framhålla är att man inte nog kan betona att man oförtrutet måste ställa sig frågan: vad är meningen med ett arkiv? En del människor tycks tro att man har ett arkiv för att bli av med saker.

– Åhh vad skönt att vi fick iväg de där lådorna till TAM. Och det kan jag ju förstå! Skrattar Solweig.

En del MÄNNISKOR tycks tro att man har ett arkiv för att bli av med SAKER.

Samtidigt är ju själva idén med att ha ett arkiv att det ska vara tillgängligt. Det viktiga är att det ska vara möjligt att gå tillbaka till källorna och lära sig av sitt förflutna. Hon vill därför uppmana medlemsförbunden att inleda en dialog med andra förbund (och med TAM-Arkiv). Hennes erfarenhet säger att om man träffas får man nya uppslag. Man behöver inte göra likadant, men man kan ser möjligheterna. Som exempel på ett lyckat samverkansprojekt nämner hon webbplatsen *Lärarnas historia* www.lararnashistoria.se. Det är ett resultat av ett idéutbyte mellan olika lärarorganisationer. Arbetet genomfördes sedan i TAM-Arkivs regi. Idag drivs den av Sveriges Lärare och Lärarstiftelsen. Hon tror att det behövs fler initiativ av den typen. Det är viktigt att inte endast arbeta i separata ”stuprör”. Slutligen betonar hon – återigen – att hon stöder idén om en vänförening för TAM, där äldre och yngre skulle kunna mötas och ge varandra idéer. Kanhända finns det intresserade bland dem som läser detta jubileumsnummer av Nio-Fem? Hör av er i så fall!

Av: **Leif Jacobsson**, TAM-Arkiv

Den romska minoriteten i arkiven

Hur speglas **NATIONELLA** minoriteter i våra arkiv? Vilka är det som syns och på vilka sätt? **FORSKNINGSARKIVARIE** Charlotte Hyltén-Cavallius har studerat hur den romska minoriteten **REPRESENTERAS** i svenska arkiv.

A

Arkiven både hyser och speglar kollektiva kulturarv – de är även i sig själva ett slags historiska artefakter, skapade vid en specifik tid och plats, av vissa specifika individer med särskilda mål och metoder. Symboliskt, och även rent faktiskt, utgör arkiven kollektiva, nationella hemvisten.

Forskningen har de senaste decennierna beskrivit kulturarv

som en kulturproduktion som pågår i nuet och som använder spåren av det förflutna. Med detta menas att kulturarv inte bara är något som efterlämnas åt oss och som vi bevarar för samtiden och framtiden, utan forskningen pekar på att kulturarv alltid skapas genom aktiva val. Den så kallade kritiska kulturarvsforskningen

sätter ljus på processerna kring hur arkiv och museer skapar sina samlingar och hur utställningar blir till, och tar ett maktperspektiv på minnesinstitutioner som arkiv och museer. Vad är det som väljs ut, accederas och katalogiseras, märks upp, beskrivs och iscensätts som samhälleligt kulturarv? En grundläggande fråga inom fältet är: Vilka är det som syns och på vilka sätt? Och i förlängningen – vad och vilka är det som inte syns?

Och i förlängningen –
vad och **VILKA** är det
SOM inte syns?

En romsk elev - Monika Dimitri - kände sig accepterad i skolan först då hon färgat håret blont, rapporterade Svensk Skoltidning 1964. Foto: Sven Oredsson. Foto från Lärarförbundets arkiv, TAM-Arkiv.

Arkivprocessen med alla dess moment inbegriper alltid en form av maktutövning, urvalen påverkar bilden av historien och de människor som beskrivs. Arkiven kan därför, som filosofen Jacques Derrida poängterat i boken *Archive Fever* (1995), vara potentiella instrument för både maktutövning och politisk kontroll, vilket ligger i själva begreppets etymologi och arkivinstitutionens historia. Under det senaste decenniet har jag både i forskningsprojekt (i samverkan med flera forskare och romska sakkunniga) och i min roll som forskningsarkivarie vid Institutet för språk och folkminnen (med speciellt fokus på nationella minoriteter och immateriellt kulturarv) på olika sätt arbetat med arkivsituationen för den romska minoriteten.

SAMLAR IN NYTT MATERIAL I SAMVERKAN

När man börjar söka är det slående hur mycket material om romer det finns i traditionsarkiven (folkminnes- och folklivsarkiven), material som till största delen är skapat av personer ur majoritetsbefolkningen. Samlingar rörande ”zigenare” och ”tattare” kan innehålla material som till exempel sägner och andra muntliga traditioner, observationer, uppteckningar, frågelistsvar, fotografier, tidningsklipp, anteckningsuppgifter och brev från insamlare av material, men även rena register över antalet personer i landet.

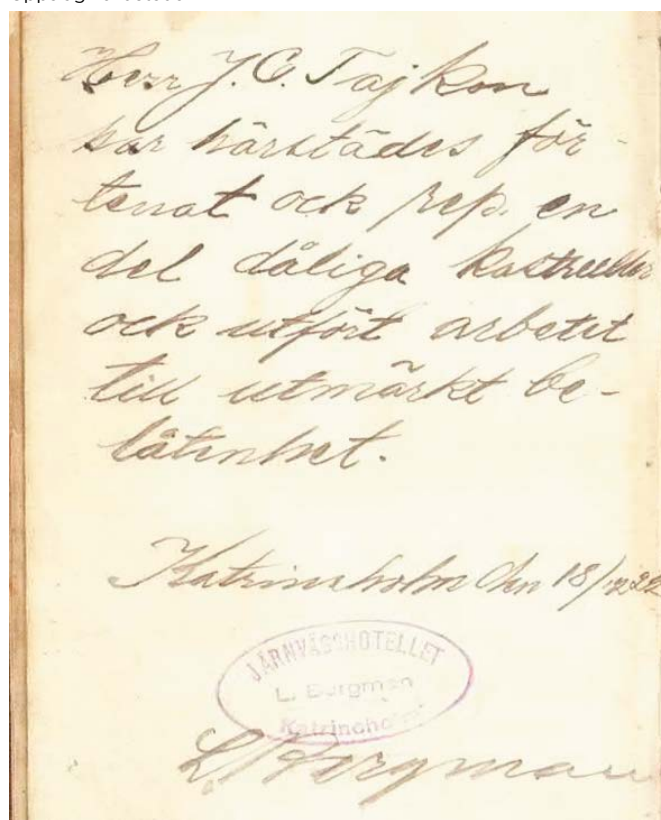
Däremot saknas ofta romers egna erfarenheter och röster. När arkiven har distribuerat frågelistor med romska teman så har det varit arkivens meddelarstab som har besvarat dem; romer själva har sällan tillfrågats om att bidra till arkivens insamling.

Beskrivningarna och dokumentationen av romers liv och livsvillkor har alltså framför allt skett av representanter för majoritetsbefolkningen och karaktäriseras ofta av antiziganism. Begreppet antiziganism används för att synliggöra strukturell

diskriminering och rasism som är särskilt riktad mot romer, innefattande både grupper som idag identifierar sig som romer och resande och historiskt människor som kallats z-ordet och t-ordet. Begreppet antiziganism har skapats i analogi med begrep-

DÄREMOT saknas ofta romers egna erfarenheter och RÖSTER.

Uppslag i arbetsbok.

pet antisemitism, vilket innebär fientlighet och fördomar mot judar. På liknande sätt avser antiziganism att det handlar om majoritetssamhällets fördomar och föreställningar om romer liksom om myter med lång historisk kontinuitet. Därför var det angeläget att samla in nytt material om och tillsammans med minoritetsgruppen själv som kan komplettera och i viss mån destabilisera samlingarna. Detta gjordes också i forskningsprojektet *I stadens utkant – svensk-romska livsberättelser och lägerplatser under 1900-talet*.

ÄLDRE ARKIVSAMLINGAR - HUR KAN DE ANVÄNDAS IDAG?

I forskningsprojektet *Antiziganismen och samlingarna – kunskapsproduktion och samlande vid kulturhistoriska museer och arkiv under 1900-talet* undersökte jag tillsammans med forskaren Lotta Fernstål om och i så fall hur dessa äldre arkivsamlingar kan användas idag. Vårt syfte i projektet var att kontextualisera och synliggöra äldre kulturhistoriska arkivmaterial som rör romer för att skapa nya möjligheter att använda dessa. Vad

var insamlarna intresserade av att veta, vilka syften fanns med dokumentationen? Källorna är producerade ur ett majoritetsperspektiv. De är ofta ensidiga, fördomsfulla och fragmenterade. Innehållet kan vara smärtsamt och sårande för romer idag och kan därför vara svårt att närma sig. För att kunna använda källorna, måste vi kritiskt granska deras tillkomstsammanhang och använda vad den finska historikern Miika Tervonen har kallat ”a

patchwork approach”. Det innebär att man kombinerar olika sådana källor, för kontextuella resonemang om dem och även funderar över vad som i dem inte uttalas. Vi strävade även efter att finna material i arkivsamlingar som i högre grad speglar romers

egna erfarenheter och röster. Genom att följa ledtrådar i samlingarna, göra ”kreativa” sökningar i databaser och genom att gå igenom stora mängder material, fann vi källor med delvis en annan tonalitet och som inte framstår som helt ”impregnerade” av de verksamma forskarnas perspektiv. Bland dessa fanns en ljudinspelning från en intervju med en familj i ett romskt läger i Reftele genomförd cirka 1950 av dialektinsamlaren Arvid Andersson. Den här typen av inspelningar är sällsynta och bara att den finns är ett fint resultat i sig. Det är ett förhållandevis ”ofiltrerat” material, eftersom det går att höra hur de intervjuade svarar och till viss del även gör motstånd mot intervjuarens frågor. Men inspelningen är självklart omgärdad av en mängd styrande villkor och sker inte mellan jämbördiga positioner.

Arvid Andersson (insamlaren) är en vit man ur den jordägande klassen med en lång tillhörighet till platsen, lokalsamhället, och som plötsligt stiger in i det som för tillfället utgör den här familjens hem och inte bara ställer frågor utan också förväntar sig att få svar på dem. Han intog i den här situationen en dominant position i förhållande till de intervjuade. Även faktumet att Andersson bär med sig inspelningsutrustning bidrog till att möjliggöra hans överordnade position

och auktoritet i situationen. Vid tiden för Anderssons besök i lägret var de flesta svenska romer fortfarande nomadiserande och i många fall fattiga. De var till stor del beroende av majoritetssvenskars välvilja för att få tillstånd att slå läger och det finns många berättelser från romer om avhysningar utförda av den lokala polisen, liksom om utsatthet för trakasserier och även våld i lägren från lokalbefolkningen. Romer var generellt utsatta för plötsliga besökare i lägren. Även enbart nyfikna och vänliga sådana kunde uppfattas som påträngande och inkräktande i den privata sfären. Det innebär att de var tvungna att hålla sig väl med besökare eftersom de till stor del var beroende av andras välvilja för sin tid på platsen. Alla dessa parametrar spelar roll för hur situationerna i inspelningen kan tolkas.

Av: [Charlotte Hyltén-Cavallius](#) är fil.dr. i etnologi och docent i minoritetsstudier vid Åbo Akademi. Hon är verksam som forskningsarkivarie vid Institutet för språk och folkminnen, Stockholm.

Fakta arkivutredningen

Arkivutredningen *Häri från till evigheten* (SOU 2019:58) lyfter fram att gemensamt för arkivsituationen för de nationella minoriteterna är att det saknas en helhetsbild över arkivbestånd och arkivsamlingar. Den menar även att det föreligger såväl ekonomiska som praktiska begränsningar inom respektive minoritet att organisera och genomföra en arkivbildning om så skulle önskas (2019:58:440-458).

Läs mer:

På Institutet för språk och folkminnens webbplats, isof.se finns kunskapsbanken *I rörelse* där material ur samlingarna åskådliggörs

Fernstål, Lotta och Hyltén-Cavallius, Charlotte (red.) 2018. *Romska liv och platser. Berättelser om att leva och överleva i 1900-talets Sverige*. Stockholm: Stockholmia förlag.

Fernstål, Lotta och Hyltén-Cavallius, Charlotte 2020. *Ett lapptäcke av källor. Kunskapsproduktion om romer och resande vid arkiv och museer*. Lund: Nordic Academic Press.

Vad var
INSAMLARNA
intresserade av
att veta, vilka
SYFTEN fanns med
dokumentationen?

Våra arkiv – en slumrande skatt

Den digitala revolutionen har inneburit ökade **MÖJLIGHETER** att komma åt arkivmaterial ”hemifrån”. Samtidigt har det lett till att vi i mindre **UTSTRÄCKNING** än tidigare reser till de fysiska arkiven. Det är en svaghet eftersom en övervägande del av våra **HISTORISKA** arkiv endast finns i form av **pergament och papper, påpekar historikern och arkivarien CLAES WESTLING.**

TIDIGARE var den enda motsvarigheten **PAPPERSKOPIOR** av arkivhandlingar i en eller annan form.

A

arkivhandlingar kan läsas på plats där de förvaras. Men sedan cirka 30 år har den digitala tekniken förändrat världen och medfört att man idag kan läsa digitala bilder av dokument via en uppkopplad skärm eller nedladdade till en enhet. Tidigare var den enda motsvarigheten papperskopior av arkivhandlingar i en eller annan form. Det här är en fantastisk utveckling som förenklar livet för den som vill få tillgång till det historiska materialet. Men vad kommer man i dagsläget egentligen åt? Riksarkivet, med statliga och enskilda (privata) arkiv tillgängliggör

sitt material digitalt via Digitala forskarsalen. Det gäller kyrkoarkiv, bouppteckningar, soldatrullor, mantalslängder, jordeböcker med mera, cirka 70 miljoner bilder i dagsläget. Det är en imponerande volym, men motsvarar mindre än 5 % av Riksarkivets totalt cirka 80 mil arkivhandlingar från hela landet. När det gäller historiska arkivhandlingar från kommuner, regioner eller från den privata sidan, som TAM-Arkiv, är det en obetydlig del av det stora hela som har digitaliserats. Troligen finns ingen arkivförvarare inom detta segment som har en större andel digitaliserade arkiv än Stockholms stadsarkiv, där andelen anges till cirka 5 %. De allra flesta ligger långt under denna siffra. Det betyder att den totala andelen arkiv man kommer åt på distans via en skärm totalt sett är mycket liten. Företag som tillhandahåller digitala bilder via en tjänst, till exempel Ancestry och

LÄNGE nu har det saknats en politisk vilja att satsa resurser på en ökad DIGITALISERING av de historiska arkiven.

ArkivDigital ändrar inte på detta förhållande i någon nämnvärd omfattning. ArkivDigital är ensamt om digital tillgänglighet till mycket fint material och erbjuder i skrivande stund ca 97 miljoner bilder, kyrkböcker, mantalslängder, bouppteckningar, domböcker, militära rullor, handlingar från fängelser och sjömanshus med mera. Ett mycket stort antal, men i det stora hela en liten andel.

Den digitala revolutionen ur det här perspektivet, det vill säga möjligheten att komma åt arkivmaterial ”hemifrån”, har alltså knappast börjat. Det finns fantastiskt mycket mera källmaterial som endast föreligger i original hos olika arkivförvarare runt om i landet. Från föreningar, företag, stiftelser, familjer, enskilda personer, våra kommuner, landsting/regioner och staten. Arkivet från Länsstyrelsen i Södermanlands län kan tjäna som exempel. Det förvaras hos Riksarkivet i

Uppsala och omfattar cirka 1 400 meter handlingar med information och historia från landskapet sedan 1600-talet. I Landskansliet finns serien Diverse handlingar (E XII). Bara den här serien innehåller över 60 kartonger med handlingar angående barnmorskor, fiske, rovdjur och varg, teater i Nyköping, fångförpassningar, ansökningar och respass, syner av soldattorp, olagliga krogar, marknader, Lasse-Maja, Spå-Stina, kvarnar, järnvägen, blodiglar, antikviteter, posten, gästgiveri, vägar och broar och mycket mera.

Andelen otryckt källmaterial som används vid historiska studier vid svenska universitet har generellt sett minskat drastiskt, visar undersökningar. Detsamma gäller släkt- och hembygdsforskning. Besökssiffrorna i Riksarkivets läsesalar vittnar om den här

Riksarkivets huvudbyggnad. Källa: Wikipedia commons. Foto: Holger Ellgaard, publiceras enligt licensen CC-BB-SA-3.0.

utvecklingen. Sedan 25 år tillbaka har antalet besökare minskat med 80 %, från ca 100 000 (1997) till ca 20 000 (2022) per år. Antalet framtagna volymer i Riksarkivets läsesalar har minskat från cirka 160 000 till cirka 60 000 under samma period. Det vill säga att användandet av mer än de 95 % av arkivmaterialet som endast finns på papper har minskat drastiskt. En viktig förklaring till detta är givetvis att tillgången till digitala bilder av arkivhandlingar har lett till att man inte reser till de fysiska arkiven, utan hellre rättar sitt forskningsintresse efter det som är mest komfortabelt. Forskandet upphör där de digitala arkiven upphör. Dessa riskerar att överanvändas och övriga arkiv att ”underanvändas”. Det som är menat att underlätta för forskningen riskerar alltså att försämrade, ja rentav styra, den. Också kunskapen om vårt historiska källmaterial befinner sig på ett sluttande plan, av samma skäl. Ju mindre arkiven används, ju mindre känner man till dem.

Länge nu har det saknats en politisk vilja att satsa resurser på en ökad digitisering av de historiska arkiven. Resurser som inte enbart handlar om bildfångst och publicering, utan lika mycket om de insatser som måste göras i form av omfattande ordnings- och förteckningsarbeten i arkiv, sidnumrering etc. som måste föregå skanningen. Ett oordnat arkiv som skannas är ju lika lite återsökningsbart som det fysiska arkivet.

Den stora vinsten med den digitala omställningen i arkivvärlden har hittills istället varit de ökade möjligheterna att söka efter arkiv. Tidigare var man hänvisad till arkivförteckningar på papper och ett bläddrande i dem på plats. Under de senaste årtiondena har stora mängder information om arkiven och deras innehåll matats in i sökbara databaser, först och främst i den Nationella Arkivdatabasen (NAD). NAD kan beskrivas som ett LIBRIS för arkiven. Här publiceras information om arkiv och samlingar i Riksarkivet, men också i de kommun- och regionarkiv, folkrörelse- och föreningsarkiv, näringslivsarkiv, museer, bibliotek med flera som har valt att använda databasen. TAM-Arkiv har exempelvis sina drygt 700 av sina arkivförteckningar inlagda i NAD. Den är störst i sitt slag, men det finns även andra motsvarigheter. Det är också viktigt att tänka på att den inte är heltäckande.

Alla arkivförteckningar är ännu inte inlagda i NAD, även om s.k. grunddata finns där, alltså arkivnamnet, tidsomfattning, förvarande arkivinstitution etc. Tidigare fick man fick börja med att söka rätt på var ett visst arkiv finns för att sedan på plats bläddra i pappersförteckningar för att få klart för sig vad det innehåller. Idag kan man tack vare NAD och andra sökvägar ofta snabbt söka sig fram till var vissa arkiv/viss information finns samt även att viss information finns i arkiven. Jämför med det tidigare nämnda exemplet Länsstyrelsen i Södermanlands län. Förr hade det varit minst sagt svårt att hitta att uppgifter om var Lasse-Maja eller vargar gömmer sig i serien Diverse handlingar (E XII) i landskansliet. Nu går det genom några knapptryckningar. Men man måste i nästa steg ta sig till arkivinstitutionen för att ta del av informationen.

Det system med förenklade vissa tjänster erbjuder, utgör ett exempel på en stor potentiell risk att minska kunskapen kring arkiven och användandet av dem. Om man till exempel söker på en person i Sveriges befolkning 1940 i ArkivDigital och får en träff, dyker det upp en direktlänk till rätt arkivvolym. Det här är naturligtvis behändigt, men risken att användaren inte vet vilket arkiv man är

i är överhängande, särskilt om man är ovan vid arkivanvändning. Ännu mindre kanske man blir uppmärksam på att arkivet ingår i ett sammanhang som innehåller mera och annan information om det man är intresserad av. Källhänvisningen blir sämsta fall reducerad till ett bild-id och informationen riskerar att bli fullständigt tagen ur sitt sammanhang.

Huvudkälla till artikeln: *Våra historiska arkiv – en slumrande skatt* Claes Westling, Nordic Academic Press 2022.

Av: [Claes Westling](#), l:e arkivarie vid Riksarkivet i Vadstena. Fil.dr. (Historia). Ansvarig för kursen *Att arbeta med historiska arkiv* (30 hp) vid Linköpings universitet.

Men MAN måste
i nästa steg ta sig
till arkivinstitutionen
för att ta del av
INFORMATIONEN.

BILDSIDOR

FOTON FRÅN TAMS HISTORIA

I TAM-Arkivs eget arkiv finns många fina foton från TAMs förflutna. Inte minst finns det foton från tiden då TAM var både ett arkiv och ett museum. Många utställningar genomfördes och det finns dokumenterat. Även intressanta personer som besökt TAM under tidernas lopp har fångats på bild. Här ges endast några axplock ur den rika samlingen.

Från utställningen "Tjänstemannen - andra tider, andra yrken" som visades på Nordiska museet 1989. Foto: Bertil Höglund.

Tjänstemannauniformer visas upp. Foto okänd.

De tidigare TCO-ordförandena Björn Rosengren och Lennart Bodström besöker TAMs museum på Cardellgatan. Foto Lisbeth Rauden.

Invigning av TAM, Cardellgatan 1985. TAMs chef Thord Wallén samtalar med Jan Erik Leijon från TBV. Foto: Lisbeth Rauden.

TAM-Arkivs historia

TAM-Arkiv har ett händelserikt och **INTRESSANT** förflutet. Föregångaren till dagens arkivinstitution var beläget i Bergendal i Sollentuna utanför **STOCKHOLM**. Arkivet har gått igenom flera förändringar och det har även **BYTT** namn.

Redan i begynnelsen – när den fackliga centralorganisationen med det nu ålderdomligt klingande namnet *Tjänstemännens Centralorganisation* bildades 1944 – uppkom tanken på att skapa ett nytt arkiv inriktat på tjänstemännens historia. En institution som skulle kunna vara en motsvarighet till Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek (ARAB). Ett exempel är en tidig artikel i tidningen *Arbetsledaren*. Redan där diskuterades frågan om ett eget arkiv, men då ansågs det att den nya organisationens förbund ännu hade en alltför kort historia bakom sig.

Det var först i början av 1960-talet som arkivfrågorna började diskuteras på allvar inom tjänstemannaleden. År 1963 väckte Industritjänstemannaförbundet (SIF) frågan om att skapa ett för hela tjänstemannarörelsen gemensamt arkiv. Vid TCOs kongress 1964 uttalade sig dåvarande ordföranden för TCO – Otto Nordenskiöld – för ett skapande av ett arkiv

Bergendal, huvudbyggnaden, 1960. Foto Foto-Hernried.

De nya
LOKALERNA låg
idealisk till för
att locka till sig
BESÖKARE.

för forskning om rörelsens historia. Kongressen beslöt att bifalla förslaget. Beslutet om ett nytt arkiv uttryckte då ett växande historiemedvetande inom tjänstemannarörelsen. Under hela efterkrigstiden hade tjänstemännen blivit en allt viktigare kraft i det svenska samhället.

Ett arkiv inrättades på TCO-skolan *Bergendal* två mil norr om Stockholm. Arkivets verksamhet inleddes genom att Yngve Segerström från Arbetsledarförbundet (SALF) anställdes som arkivföreståndare 1968. Men lösningen med att ha ett centralarkiv på *Bergendal* var inte helt lyckad. Arkivet växte successivt och då blev arkivlokalerna till slut alltför trånga. Arkivutrymmena var för små, arbetsmiljön var otillfredsställande och arbetet kunde inte bedrivas på ett ändamålsenligt sätt.

TAM BILDAS

I mars 1983 beslutade TCO-styrelsen att ge en arbetsgrupp i uppdrag att utreda hur arkivverksamheten skulle kunna utvecklas. Under arbetets gång vidgades gruppens uppdrag till att lägga fram förslag om en sammanslagning av arkivet i *Bergendal* och ett litet kontorsmuseum som Svenska Industritjänstemannaförbundet (SIF) inrättat 1970. Deras förslag blev att den nya institutionen skulle heta *Tjänstemannarörelsens Arkiv och Museum* (TAM). Förslaget togs emot positivt när det behandlades av TCO-styrelsen 1984. TAMs konstituerande stämma hölls sedan för nu 40 år sedan – i oktober 1984. Den 1 januari 1985 startade sedan TAM sin ordinarie verksamhet.

TAMs kontor och museum var de första sex åren inrymd i en stor paradgång på tolv rum på en tvärgata vid Humlegården, centralt i Stockholm. Sammanslagningen mellan kontorsmuséet och arkivet visade sig vara en succé. TAM utvecklades till ett ”tjänstemännens kulturcenter” där arkivmaterial och museiföremål kompletterade varandra. Genom den unika kombinationen av arkiv och museum kunde TAM – med TBVs bistånd – utvecklas till något av ett intellektuellt centrum. På TAM skulle allmänhetens och forskningens intresse för tjänstemannahistorien väckas.

De nya lokalerna låg idealisk till för att locka till sig besökare. Och intresset var stort. Besökarna stod i kö för att få komma till TAM. Ett år efter bildandet hade 800 personer besökt museet genom bokade besök – trots att verksamheten var under uppbyggnad! I TAMs begynnelse

visades tre miljöer i våningen med den fina inramningen med kakelugnar och högt i tak. De

övriga rummen användes till tillfälliga utställningar för att exponera den stora samlingen av sinnrika kontorsmaskiner som visade såväl teknisk utveckling som socialhistoria. För forskare och andra intresserade fanns det också forskarrum och bibliotek samt vissa arkivfunktioner.

TAMs förste chef hette Thord Wallén. Han hade en bakgrund som studierektor på TCOs tidigare nämnda kursgård *Bergendal* och hade även varit verksam som utredare inom organisationen. Wallén blev den nya institutionens eldsjäl. Han brann för facket och för att sprida kunskap om tjänstemännens historia. Enligt hans mening var kunskap om den fackliga historien en nödvändig förutsättning för facket framtid. Arbetarrörelsens historia var väl dokumenterad, men tjänstemannarörelsen och dess medlemmar hade hamnat i skymundan. Under sin tid på TAM författade Wallén själv ett flertal böcker om tjänstemannarörelsen och dess historia. Dessutom var han en uppskattad poet och gav exempelvis ut diktsamlingen ”Dikter mellan två nu”. Ett av hans poem lyder:

*Frihet är vårt födelsemärke
inte bara naveln*

*Att göra sig fri
är att våga hela livet*

*Det är inte frigörelsen
vi fruktar mest
utan friheten*

Innan TAM startade sin verksamhet hade det varit TCO och TBV som hade haft ansvaret för att främja forskning om tjänstemän. När TAM bildades inrättades också ett forskningsråd med vetenskapliga forskare från olika discipliner för att ytterligare stimulera till forskning och studier. Antalet forskare och studenter som besökte TAM steg också kraftigt under de första åren.

Antalet som besökte TAM var två år efter invigningstill-

fället uppe i över 2000. Dessa kunde då boka dramatiserade visningar baserade på tjänstemäns egna berättelser. Ett slags ”tjänstemannateater” fick gestalta yrkesgruppernas erfarenheter. De dramatiserade visningarna producerades av TAM i samarbete med Nordiska museet. I visningarna kunde publiken till exempel få möta tulltjänstemannen Andreas Utter som berättade om första dagen som tullare i visningen ”Tio saltade tarmar”.

SENARE UTVECKLING

TAM beslöt sedan att utöka utställningsverksamheten under en fyraårsperiod. Många utställningar utfördes på uppdrag av medlemsförbunden. Ett exempel på en utställning under denna tid är: *Tjänstemännen. Andra tider – andra yrken* som visades i Nordiska museets lokaler 1989. Den skildrade förändringar inom ett antal yrkeskategorier: tekniker, ingenjörer, kontorsyrken, lärare och sjuksköterskor. Utställningen öppnades i samband med TCO-kongressen 1989 och visades på Folkets hus. Ett avtal slöts sedan med Nordiska museet om att få visa utställningar på museet i framtiden tillsammans med programverksamhet och försäljning i museets butik. Något som inte skett sedan den tiden ...

I researcharbetet inför utställningarna samlades det in tjänstemannaminnen, litteratur och fotografier. Det genomfördes intervjuer med äldre och yngre medlemmar.

TAM började tidigt samla in muntlig (oral) historia. 1985 tog institutionen initiativ till en insamling av tjänstemannaminnen tillsammans med Nordiska museet. TAM var också aktiv i museala samarbetsorgan, Arbetets museum, Dansmuseet och Nordiska museet.

Museiverksamheten avvecklades redan sex år efter grundandet då TAM var tvunget att flytta verksamheten till mindre lokaler vid Jungfrugatan i Stockholm. De gamla lokalerna på Cardellgatan hade då blivit för dyra. Ingrid Wahlund – med ett förflutet inom TCO – blev ny chef för institutionen. Den omfattande föremålsamlingen packades ned för att övergå eller deponeras hos medlemsförbunden, Nordiska museet och Tekniska museet. Några enstaka föremål från den museitiden kan ännu beskådas om man besöker dagens TAM-Arkiv.

Antalet som besökte TAM var två år efter invignings-tillfället uppe i ÖVER 2000.

Bland annat har vi i våra samlingar den första räknesnurran i världen som kunde klara alla räknesätten skapad 1894 av entreprenören Willgodt Theophil Odhner.

Efter att museidelen lagts ned bytte TAM så småningom namn till TAM-Arkiv, men det beslutades att akronymen skulle behållas då den ansågs väl inarbetad. Fortfarande händer det att människor frågar vad bokstäverna ”TAM” egentligen står för. Numera är det mest en påminnelse om arkivinstitutionens förflutna.

1993 sammanfördes TAMs arkiv och institutionens kansli till en centralt belägen lokal på Västmannagatan 52. Den tidigare arkivverksamheten på Bergendal – som pågått sedan 1968 – hade nu definitivt gått i graven. Under den tid då TAM-Arkiv var beläget på Jungfrugatan bytte institutionen chef. 1995 blev Arne H. Eriksson ansvarig för arkivet. Eriksson hade också en bakgrund inom tjänstemannarörelsen och var doktorand i historia. Han har bidragit till det historiska studiet av tjänstemannabegreppet. År 2004 tillträdde Annelie Johansson som chef för arkivet. Johansson hade med sig studier i både historia och etnologi när hon kom till TAM. Hon hade ett levande intresse för människorna bakom strukturerna och publicerade ett flertal böcker som innehöll olika yrkesgruppers egna berättelser om sitt yrkesliv – alltså yrkesminnesinsamlingar.

En ny kulturtidskrift – TAM-Revy – började ges ut 1997. Numera har TAM-Revy ändrat namn till Nio-Fem och fått en annan layout. Tidskriften har under hela sin historia speglat sådant som arbetslivets förändring, olika yrkens och professioners historia och akademiker- och tjänstemannarörelsernas roll i samhället.

I mitten av 1990-talet började Saco-organisationerna bli medlemmar i TAM-Arkiv. Allt fler Saco-förbund har sedan anslutit sig. 2011 blev Saco som centralorganisation medlem i TAM-Arkiv. Sedan dess har både TCO och Saco som fackliga centralorganisationer varit medlemmar.

DAGENS TAM-ARKIV

2006 flyttade TAM-Arkiv till sina nuvarande lokaler på Grindstuvägen 48-50 i Bromma, utanför Stockholm. Samma år tillträdde den nuvarande chefen Lars-Erik Hansen som chef på TAM-Arkiv. Han är arkivarie och historiker och har

Från invigningen av TAMs första museilokal.

bland annat forskat om befattningsnomenklaturens utveckling.

Under senare tid har digital arkivering blivit en allt större fråga för TAM-Arkiv. Institutionen har påbörjat ett långsiktigt utvecklingsarbete för att ta fram rutiner, metoder och verktyg för digital arkivering samt att vara stödjande vid medlemmarnas eget arbete på området. Syftet är att säkerställa att förbundens digitala avtal och handlingar bevaras för framtiden. Det handlar om möjligheten att bygga upp en ny arkivdepå för digital information, samtidigt som arkivdepån för pappersdokument och pappersfotografier finns kvar. Digital arkivering är alltså en viktig fråga, men samtidigt en utmaning. Idag riskerar vi att få ett ”digitalt mörker” där information går förlorad för evigt inom många sektorer i samhället eftersom företag och föreningar inte att beredda att investera tillräckligt i den digitala arkiveringen.

TAM-Arkiv har – från 2008 och framåt – utfärdat rekommendationer till medlemsorganisationerna som rör digital informationsförvaltning och krav för digitala leveranser som rör både format och metadata för dokument. Som ett led i att skapa en digital arkivdepå har TAM-Arkiv deltagit i EU-projekt runt ett digitalt arkiveringsverktyg och i en statlig förstudie vilken studerade behovet av nationellt enhetliga arkivdepåer. TAM-Arkiv var för övrigt en av de första institutionerna som prövade långtidslagring av hemsidor redan 1999. Resultatet i form av nedladdade sidor från dåtidens tjänstemannaförbund kan fortfarande ses om man besöker vår institution.

För nu två år sedan började ett arbete med att ta fram en kommunikationsstrategi för TAM-Arkiv. Ett avgörande steg var att lansera en ny webbplats. Det har varit ett omfattande arbete att få allt tekniskt att fungera och skapa en mer begriplig navigering. När webbplatsen väl lanserats kopplade TAM på allt fler digitala kanaler. Idag driver TAM-Arkiv den digitala tidskriften niotillfem.se och podcasten Nio till Fem. Det sker också kontinuerliga uppdateringar på LinkedIn, Facebook och Instagram. Syftet är att inspirera fler att använda materialet i TAM för forskning, studier och släktforskning. Statistiken visar att TAM-Arkiv når ut betydligt bättre i digitala medier idag jämfört med innan den här satsningen. Det har satt institutionen tydligare på kartan och är något att fortsätta med i framtiden.

SLUTORD

Som vi har sett har TAM-Arkivs 40-åriga historia varit präglade av stora förändringar – institutionen har flyttat och verksamheten har ändrat karaktär. Under åren har stora framgångar uppnåtts. TAM har haft betydelse för akademiska forskare, lekmän och våra medlemsorganisationer. Samtidigt är den utåtriktade verksamheten inte av samma betydelse som i forna dagar (även om mycket material i form av yrkesminnesinsamlingar, litteratur och annat finns kvar). Här kan måhända nya idéer och ett brett engagemang leda till en renässans för vår ärevärdiga institution.

Av: [Leif Jacobsson](#), TAM-Arkiv

BILDSIDOR

FOTON AV DAGENS TAM-ARKIV

Dagens TAM-Arkiv är väl värt ett besök. Mycket intressant arkivmaterial och möjlighet till forskning. Det finns olika utrymmen. Exempelvis finns det en forskarsal med referenslitteratur och en ett rum för konferenser. Här visas några interiörer från dagens TAM.

TAM-Arkivs arkivlokal.
Foto: Andreas Lindahl.

TAM-Arkivs tidskrift Nio-Fem har utkommit i tio år, sedan 2014. Den kan läsas digitalt på TAM-Arkivs hemsida under rubriken *Våra Publikationer* (det finns också pappersexemplar som kan beställas eller läsas hos TAM-Arkiv). Foto: Andreas Lindahl.

TAM-Arkivs forskarsal.
Foto: Leif Jacobsson.

TAM-Arkivs konferensrum. Foto: Anna Lundkvist.

TAM-Arkivs

framtid

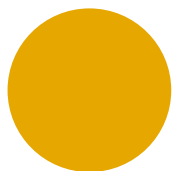
Lars Carlén har
ARBETAT åt
TAM-Arkiv som
KOMMUNIKATÖR
under senare år.
Leif Jacobsson har
intervjuat honom
om vad han tror om
INSTITUTIONEN
och dess framtid.

ördag morgon. Det ringer på dörren. Lars Carlén – kommunikatör till yrket – stiger in i min lägenhet. Hans blick faller på ett skåp intill köket. Vi samtalar om de exotiska snäckor jag placerat där. Sedan ställer han frågor om några av de föremål som jag fått eller inhandlat under mina resor i fjärran länder. Lars är gladlynt och utåtriktad. Vill gärna veta mer. Han är en person van att intervjua människor, men han förklarar att det är en ny och lite obekvämlig upplevelse för honom att vara den som själv blir utfrågad.

TAM-Arkiv firar sitt 40-årsjubileum i år. Lars är en person som helt nyligen varit anställd på TAM. En av hans uppgifter har varit att skapa en ny kommunikationsstrategi

Lars är GLADLYNT
och utåtriktad. Vill
GÄRNA veta mer.

för institutionen. Vem kan vara bättre lämpad att tala om TAMs nutid och framtid än han? Men vi börjar med hans bakgrund. Varför blir man kommunikatör? Föddes du rent av med ett sådant intresse, skämtar jag. Lars skrattar till. Han förklarar att han alltid varit intresserad av berättelser,

att läsa böcker och gå på teater. Sen handlar det om ren nyfikenhet. Viljan att lära sig nya saker.

– Jag kan nästan bli intresserad av vad som helst faktiskt, reflekterar han.

Lars tycker att alla ämnen kan bli intressanta när man får reda på mer om saken. Han tycker det är kul att lära sig och sätta sig in i nya ämnen.

Under 1990-talet utbildade han sig till kommunikatör. Sedan dess har han arbetat inom det området och även med journalistiskt arbete. Lars har bland annat skrivit reportage för en tidning som hette Finanstidningen och har också skrivit en hel del om tekniska frågor. Att han skrivit om teknik kan synas förvånande för han är verkligen ingen expert på ämnet. Men han förklarar att det förmodligen har varit en fördel att han många gånger varit en nybörjare inom fältet. För då är det nämligen extra viktigt att man ställer frågor och sätter sig in i ämnet så pass mycket att man själv förstår. En expert – däremot – tar gärna saker för givna och lägger sig därför på en för hög nivå.

ANSTÄLLD AV TAM-ARKIV

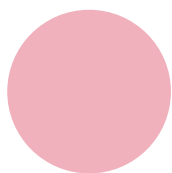
Hur kommer det sig då att han kom till TAM-Arkiv? Det började med att Lars ledde en utbildning om poddar för institutionens räkning. Senare uppstod frågor kring en ny kommunikationsstrategi där Lars blev involverad. Han fick

sedan sitt uppdrag förlängt i omgångar. Numera är han fristående konsult åt arkivet.

TAM-Arkiv har en intressant historia. Under den första tiden på 1980-talet var institutionen både ett museum och ett arkiv. Många ville besöka TAM på den tiden för att beskåda utställningar och föremål. Jag frågar Lars om han tror att TAM kan återuppväcka något av sina glansdagar?

– Ja, det finns ju ett fantastiskt material! Utbrister han. Framförallt för dem som studerar eller forskar, men även släktforskare kan ha stor nytta av arkivet, framhåller Lars.

Samtidigt konstaterar han att det är alltför få som känner till institutionen och de skatter som finns där – även bland TAMs egna medlemsorganisationer. Lars tycker också det är synd att organisationerna inte använder materialet lika mycket nuförtiden som de gjorde under TAM-Arkivs tidiga år. I kommunikationen gentemot medlemmarna är TAM-Arkiv en guldgruva, det finns sådant som är värt att lyfta

**SÅDANT som äkthet
och trovärdighet
blir ANTAGLIGEN
viktigare.**

fram i medlemstidningarna, medlemmarnas sociala kanaler och webinarier. Även för sin reklam och RP finns ju information i TAM som medlemsorganisationerna skulle kunna ha nytta av för att exempelvis rekrytera nya medlemmar. Fackföreningsrörelsen har ju arbetat för sådant som har haft väldigt stor betydelse för det svenska samhället.

– Och jag tycker att vi borde vara mer stolta över saker som gjorts genom åren!

POSITIVA TECKEN

Trots allt finns det positiva tecken för framtiden. I TAMs barndom var det TCO som lyfte fram sin och sina yrkesgruppers historia. Idag är även Saco medlemmar och akademikerorganisationerna har också börjat intressera sig för sitt förflutna. Lars tycker att DIKs 50-årsjubileum är ett bra exempel på hur ett Saco-förbund vunnit mycket på att lyfta fram sin historia. Inför jubiléet besökte de TAM-Arkiv i sin jakt på material.

– Sedan gjorde de en jätteintressant film om sin historia, där de tog upp viktiga saker de uppnått under de senaste femtio åren.

Vad tror han då om TAMs framtid? Vilka är morgondagens utmaningar? En sak som Lars uppmärksammat sedan han blev anställd av TAM-Arkiv är hur mycket material som aldrig trycks. Redan nu arbetar TAM med digitalt bevarande. Lars har noterat hur vår institution idogt kämpar för att hitta bra lösningar för att hantera det digitala materialet. Det är uppenbart att det kommer att förbli en viktig fråga också i framtiden. Det finns många typer av digitalt material och det finns många utmaningar när det kommer till digital arkivering.

När det gäller kommunikation blir frågan om artificiell intelligens alltmer aktuell. Hur ser han på det? Redan nu har TAM-Arkiv använt artificiell intelligens i form av ChatGPT som ett verktyg i sökoptimeringen så att arkivet syns bättre på Goggle. Finns det en risk att den artificiella intelligensen kommer att kunna konkurrera ut oss människor i framtiden?

– Haha – Lars skrattar till. Näja ... ja, vad vet man om framtiden, reflekterar han sen.

Även om han inte tror att den tekniska utvecklingen kan ”stoppas”, hoppas ändå Lars att människan fortsatt kommer att ha en roll. Sådant som äkthet och trovärdighet blir antagligen viktigare. Och då kommer arkiven med deras källor rimligen att bli av större betydelse. Lars tror ändå att det mänskliga kommer att ha betydelse även i framtiden.

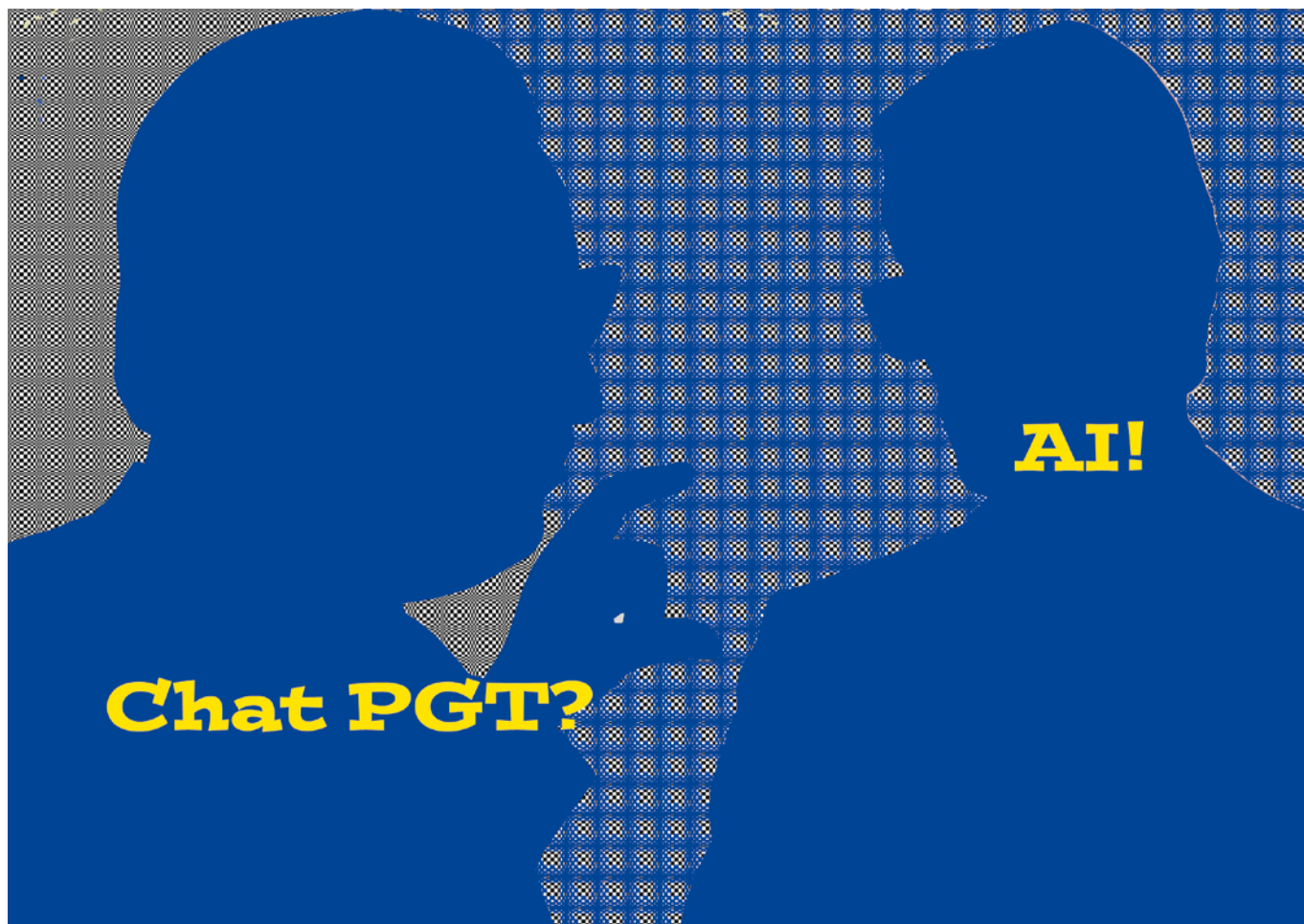
Slutligen kommer vi in på varumärken och kommunikation. Det är ett ämne Lars gärna hakar på.

– Får jag skryta lite! Säger han, och skrattar sedan till lite grann.

Det visar sig att han författat flera skrifter om varumärken och företagsidentiteter. En bok handlar om varumärket på internet och en annan publikation som är skriven tillsammans med en medförfattare – Richard von Essen – bär namnet *Bli en varumärkesbyggare*. Lars blir plötsligt mycket engagerad.

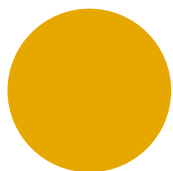
Ändå finns det de som ifrågasätter varumärkestänkandets ökande betydelse i exempelvis kommuner och ideella organisationer. Det som tidigare mest var förknippat med företag har nu blivit en självklar del av såväl kyrkor

En bild av framtiden.

som fackliga organisationer. Ser han ingen fara med den ökande kommersialiseringen i samhället?

Jo, han funderar ett tag. Han har själv reagerat till och från och känt sig lite kliven när ordet varumärke kommer till användning när det gäller exempelvis kommuner, sjuk-

Det jag vill uppmana
FACKFÖRBUNDEN
till är att verkligen
använda det som finns
i ARKIVEN.

hus eller fackföreningar. Ordet varumärke är ju förknippad med det kommersiella, med företag som säljer varor och tjänster. Och han kan också förstå att det kan finnas en

trötthet på alla som ska kommunicera med oss och den myckna reklamen som möter oss överallt. En värld där även idéer ska säljas till oss.

Men oavsett om det handlar om ett företag eller ett fackförbund måste man heta någonting. Och – menar Lars – båda har ett behov av tydlighet kring vad man erbjuder och står för. Och då måste man kunna kommunicera. Samtidigt är det viktigt att man inte endast visar upp en fin fernissa. Det gäller också att leva upp till det man säger sig vara. Och här har Lars ett tips.

– Det jag vill uppmana fackförbunden till är att verkligen använda det som finns i arkiven.

Det som bevarats kan ju tas som ett bevis på det som gjorts genom historien.

– Och det är ju trovärdigt om något! Avslutar han.

Av: **Leif Jacobsson**, TAM-Arkiv

Vad är en tjänsteman?

FRITZ CRONER var på 1940- och 1950-talen Sveriges mest framträdande forskare om tjänstemän, deras villkor och förhållanden. Men trots att hans genomförde flera STUDIER på uppdrag av olika fackliga organisationer togs han aldrig riktigt på allvar inom TCO.

HISTORIKERN Lars-Erik Hansen berättar om hans spännande levnadshistoria.

Fritz Croner var ett namn som kom till min kännedom via TAM-Arkivs tidigare chef, Arne H. Eriksson. Vi var under 1990-talet doktorander i historia vid Stockholms universitet och deltog i ett seminarium om facklig makt och facklig politik. När jag tillträdde som chef för TAM-Arkiv fick jag tillfälle att ytterligare stifta bekantskap med Croner.

Han föddes 1896 som son till en judisk affärsman bosatt i Berlin. I sin memoarbok *Ett liv i vår tid* berättar han om sin borgerliga uppväxt. Hans far karakteriserar han där som en ”äkt liberal” – både politiskt och religiöst. Krigsutbrottet 1914 och det efterföljande kriget kom att få avgörande betydelse för Croner, liksom för majoriteten av den tyska befolkningen. Han ryckte ut som frivillig men fick sin patriotiska inställning ifrågasatt av sina medsoldater som i kejsartidens Tyskland endast såg ett ruttet klass-samhälle. Dessa erfarenheter ledde till att han omprövade sina åsikter och påverkades av marxismen.

Efter kriget inledde han universitetsstudier, först i Berlin och sedan i Heidelberg, under den mest kände tjänstemannaforskaren vid denna tid, *Emil Lederer*, som examinerade honom för doktorsgraden på ett arbete om gruvindustrins socialisering. Av Lederer fick han lära sig att det finns ett så kallat *Mittelstand* (en medelklass) som förändrats historiskt. Den kapitalistiska samhällsutvecklingen ledde till en sammanslagning av små företag till större bolag. Småföretagare förvandlades till egendomslösa, något som påverkade medelklassen negativt, men de som kunde behålla sin position blev en buffert mellan kapital och arbete. Vissa menade att medelklassen hade förutsättningar att överbrygga klassmotsättningarna och skapa balans. Croner förkastade denna uppfattning. Han ansåg att en intensifiering av klasskonflikterna var oundviklig och förordade en socialistisk samhällsordning. Tjänstemännen räknade han till löntagarklassen, eftersom de flesta inte ägde några produktionsmedel utan måste sälja sin arbetskraft.

I Tyskland var det som då kallades *die Angestelltenfrage* (privattjänstemannafrågan) laddad med ideologiskt och

Dessa
ERFARENHETER
ledde till att han
omprövade sina åsikter
och påverkades av
MARXISMEN.

politiskt sprängstoff. De tyska tjänstemännens såg inte sin roll endast som utförare av specifika yrkesuppgifter i utbyte mot ekonomisk ersättning. I stället var det deras ställning i samhället som var det viktiga: det handlade om ”en allomfattande existensform, i vilken sociala, kulturella, ekonomiska och politiska dimensioner sammanstrålade på ett speciellt sätt”. När det gäller facklig organisering kom

Fritz Croners doktorsavhandling.

detta till uttryck i en särorganisering av tjänstemännen. Den var lika konsekvent genomförd i den socialistiska fackföreningsrörelsen som i den tysknationella och ”liberala”. Här konkurrerade tre olika organisationer om stöd och inflytande: Det till dåtidens tyska LO anknutna AfA-Bund (Allgemeiner freier Angestelltenbund), det kristligt-nationella Gedag (Gesamtverband deutscher Angestelltengewerkschaften) och det liberala GdA (Gewerkschaftsbund der Angestellten).

Det LEDDE
till ett behov av att
bland annat kartlägga
befattningar och
deras grad av
KOMPLEXITET.

Croner fick anställning som socialpolitisk chef vid ett av AfA-Bunds medlemsförbund. Under Weimarrepubliken fick fackföreningarna ett allt större inflytande och krävde sociala och ekonomiska reformer. Detta gällde även AfA-Bund, fast styrkeförhållandena mellan centralorganisationerna successivt kom att förändras till deras nackdel. Ganska snart efter det national-socialistiska maktövertagandet förbjöds AfA-Bund och alla tjänstemannaorganisationerna upplöstes till förmån för den nya Arbetsfronten. Croner själv förlorade sina försörjningsmöjligheter och emigrerade 1934 till Sverige där han efter något år fick i uppdrag att genomföra en bred utredning om tjänstemännens ekonomiska och sociala förhållanden, något som utmynnade i boken *De svenska privatanställda* (1939).

Utöver sitt engagemang i folkbildningen inom ramen för Tjänstemännens bildningsverksamhet (TBV) och på Stockholms högskola blev Croner så småningom återigen direkt involverad i fackligt arbete. Inom Svenska Industritjänstemannaförbundet (Sif) pågick det ett arbete med lönepolitiken efter 1936 års lag om förenings- och förhandlingsrätt. Det ledde till ett behov av att bland annat kartlägga befattningar och deras grad av komplexitet. Den första större utredningen i linje med Sifs intentioner genomfördes av Croner i början av 40-talet. Han fortsatte sedan att forska och 1951 gav han ut sin svenska doktorsavhandling i sociologi, *Tjänstemannakåren i det moderna samhället*. Hans grundfråga var att utreda vad en tjänsteman var för något och hur en sådan skilde sig från arbetare och andra grupper i samhället.

Croner utgick från att tjänstemän var ett ”socialt faktum” i det allmänna medvetandet, både som begrepp och som företeelse. De tänker och handlar på ett karaktäristiskt sätt. De har i många avseenden specifika attityder till sitt arbete och sitt liv, till företaget och samhället, attityder som i många avseenden skiljer sig från övriga löntagares. Croner såg tjänstemännen som löntagare, men med speciella funktioner. Gentemot arbetsgivarna kunde de avgränsas genom sin ställning som anställda löntagare utan eget ägande, men gentemot arbetarna genom sina uppgifter i arbetsprocessen, som att planera, organisera och göra uppföljningar. Enligt Croner hade detta inte med arbets kvalitet eller svårighetsgrad att göra.

Vilken betydelse fick då Croners insatser för den svenska tjänstemannarörelsen?

När han kom till Sverige hade han erfarenheter av en tjänstemannarörelse som inte var så olik den svenska. Som vi sett var den fackliga särorganiseringen av arbetare och tjänstemän likartad i Sverige och Tyskland, om vi bortser från att den tyska tjänstemannarörelsen var politiskt och konfessionellt splittrad. Croner kunde dessutom känna sig hemma med ett tjänstemannabegrepp som – i motsats till andra länders – var besläktat med det tyska.

Men samtidigt hade den svenska ”tjänstemannafrågan” inte samma sprängkraft som dess tyska motsvarighet. I Sverige uppkom tjänstemannarörelsen först efter den politiska demokratins genomförande. Den formades under ett 1930-tal då LO:s och socialdemokratins maktställning befästes. Det var därför inte aktuellt med någon teoretisk uppladdning av tjänstemannabegreppet. När Croner hävdade att det var ytterst väsentligt att finna grunden för den sociala distinktionen mellan arbetare och tjänstemän och tillade att tjänstemännen kanske kunde utgöra en klass för sig var hans öde beseglat. Hans teori passade helt enkelt inte in i de rådande fackliga förutsättningarna – åtminstone inte som de tolkades av de ledande skikten inom tjänstemannarörelsen. TCO-ordföranden Lennart Bodström skrev exempelvis i sina memoarer att Croner: ”...behandlades av TCO:s funktionärer med all aktning, men i det praktiska organisationsarbetet åberopade vi inte hans teorier, när det gällde att försvara TCO:s existensberättigande.”

Tjänstemannakåren i det moderna samhället kom

emellertid att få stor betydelse internationellt. Hans beskrivning av tjänstemännens ”speciella funktioner” skulle länge prägla den allmänna uppfattningen om tjänstemännens samhällsställning, och fick dessutom betydelse för den forskning som ägnat sig åt klassanalys.

I Croners memoarbok kan man finna spår av bitterhet över att inte ha blivit tagen på allvar i hans nya hemland och den tjänstemannarörelse han så troget tjänade. Frågan om klassamhällets grunder tonades ned. Men nedtoningen av tjänstemannafrågan har också haft ett slags pris. Det har lett till ett bristande intresse för svenska

Men NEDTONINGEN
av tjänstemannafrågan
har också haft ett
SLAGS pris..

tjänstemän: deras historiska ursprung, sociala identitet och politiska betydelse. Det är en intressant forskningsfråga varför vi fått en så stark facklig distinktion mellan tjänstemän (och akademiker) å ena sidan och arbetare å den andra. I en tid med gryende ekonomisk kris och risk för ökande sociala motsättningar kan sådan kunskap vara väsentlig. Och kanske är det från den tyska forskningstraditionen med dess rika tjänstemannaforskning som vi bör rikta blickarna i ett sådant projekt?

Av: [Lars-Erik Hansen](#), historiker och chef för TAM-Arkiv.
Litteratur: Arne H. Eriksson: *TCO, tjänstemännen och historien. TAM-Revy, nummer 1*, 2002.

Arne H. Eriksson: *Tjänstemannafrågan: Social formering, politik och organisering under 1900-talets början*, Stockholm 2007.
Lennart Bodström: *Mitt i stormen*. Hjalmarsson & Högberg, 2001.

Till TAM, med tack

Författaren **ANDERS BJÖRNSSON** satt under elva år i styrelsen för TAM-Arkiv i egenskap av expertledamot. Här reflekterar han över TAMs historia och berättar om **ARBETET** med att arkivera sitt eget material.

V varje människa är ett arkiv. Alltifrån sitt DNA inne i cellerna till sin garderob, sina möbler, de böcker hon läser, den konst hon har på väggarna. Och egentligen borde allt detta dokumenteras, om det inte kan bevaras. Ibland sker det också – det kallas samtidsdokumentation – men oftast inte. När någon rotar i en död kropp kallas det obduktion. Efter döden sker också en bouppteckning. Men det mesta – för de flesta – blir aldrig protokollfört. Man får ett sample av liv, ett representativt urval. Gott så.

Många gör sig av med sina arkiv. Det har börjat kallas dödstädning. De gallrar, slänger, ger bort. Men alla är inte beredda att ta emot. Familjemedlemmar vill bygga upp sina egna hem. Myrorna accepterar inte längre bokgåvor som de har allt svårare att bli av med. En del föremål kan man kanske lämna till loppis eller – om man har tur – till en antikhandlare. Men vad ska man göra med det mest personliga av allt: brev, dagböcker, fotografier, betygshandlingar? Jag befinner mig själv i en sådan situation. Att sortera, att göra ett urval. Det är ett arbete det också.

I första vändan gäller det sådant som är skrivet och tryckt, av en själv eller av andra (och som eventuellt har klistrats in i en klippärm). Men också manus som det aldrig blev någonting av eller som låg till grund för ett anförande, några stolpar till ett tack- eller appelltal. Det jag nu nämner bildar profilen av en människa som har haft ordet inte bara som kommunikationsmedel utan också som arbetsredskap. Har inte nästan alla det? Jo, men i de flesta fallen har det säkert inte blivit lämningar hos enskilda individer. Däremot kanske i samlingar av organisations- och företagsmaterial. Mycket sådant har å andra sidan förstörts genom tanklöshet och ovarsamhet, tråkigt nog. Räkenskaper, matriklar, lönelistor, reglementen, ritningar,

utredningar, handskrivna eller stencilerade verksamhetsberättelser och protokoll har gått upp i rök.

Alltså röjer jag. Det mesta som inte är av nonsenskaraktär (som semesterhälsningar på ett vykort – men visst finns det väl också vykortsfantaster!) ska gå till Göteborgs Universitetsbiblioteks handskriftssamlingar. Jag är lycklig som har funnit en synnerligen kompetent mottagare där i Anders Larsson, nyligen kreerad av lärosätet till hedersdoktor. Jag skulle tro att region- och folkrörelsearkiv också vore intresserade av att ta emot enskilda samlingar och göra ordentliga arkivförteckningar till dem. De utgör vad historiker kallar primärmaterial – dokument som har tillkommit i samband med en speciell händelse eller ett händelseförlopp och som kan knytas till en bestämd person eller institution. Det anses vanligen att sådant material har ett högre källvärde för forskningen än exempelvis tidningsreportage eller självbiografier, i olika avseenden tillrättalagda eller byggda på minnesfel eller missförstånd.

Alltså röjer jag, efter bästa förstånd. Och gör upptäckter. Det blir, nolens volens, en forskning i den egna historien. Brev och dagböcker kommer jag också att lämna ifrån mig men utan genomgångar; där finns egentligen föga som jag själv önskar återerinna, och jag får säkert förordna om ett bäst-efter-datum. Integritet och hänsyn till medmänniskor är viktigt. En svit bibliofilt intressanta volymer ska också doneras till GUB.

Forskningsarkiv har tjänat mig väl i min yrkesverksamhet. En gång för ett tjugotal år sedan gjorde jag ett journalistiskt scoop (rätt sällsynt) med hjälp av Landstingsarkivet i Stockholms län, beläget i Huddinge. Den så kallade Löwenströmska donationen från tidigt 1800-talet var avsedd för sjukvårdsändamål. Men sedan landstinget tog över som huvudman för stiftelsen såldes jordegendomar

av, utan föregående permutation, och pengarna gick in i landstingets ordinarie ruljans, kallad svart hål. I Huddinge fick jag se urkunder och hanteringen av egendomsmassan. Följden blev att länsstyrelsen tog landstinget i örat, och att närmare 100 miljoner kronor måste återställas till den ursprungliga stiftelsen.

I Huddinge kunde jag också bekanta mig med annat material som till exempel kunde belysa de första stegen på arbetsterapins utveckling inom landets sjukhusvård, vilket kom till nytta när jag senare skulle skildra framväxten av arbetsterapeutprofessionen i Sverige.

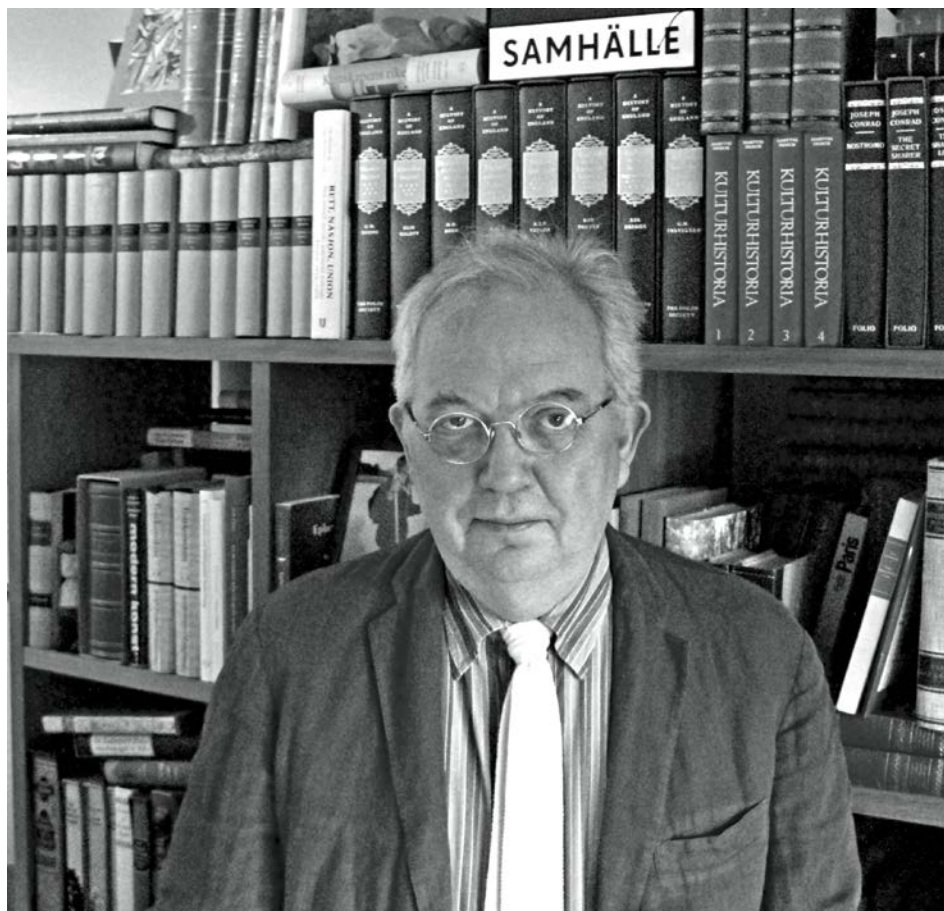
Privata arkivbildare har nu inte alltid varit lika ordningsamma som offentliga. De har inte stått under uppsikt. När jag skrev boken om den svenska akademikerrelserns historia (*I kunskapens intresse. Sacos första sex decennier*. Carlssons 2007) fann jag flera av de för mig mest uppslagsrika arkivalierna ligga oordnade i en källarlokal i Hallonbergen i Sundbyberg, dit Sacos dåvarande registrator Gunilla Lyngfeldt förde mig. Ungefär samma känsla infann sig då – inbillar jag mig – som för arkeologen när han oväntat hittar en ny fyndplats från sten- eller bronsåldern. Följden blev att Gunilla såg till att Saco blev en av TAM:s medlemsorganisationer och att alla samlingar, inklusive ”skräpet” som dumpats i Hallonbergen, nu finns i gott förvar på Grindstuvägen.

TAM är en både ung och modern arkivinstitution. Jag fick förmånen att inifrån se den mogna, genom flerårigt deltagande i styrelsearbete. Tydligt blev att bevarandet är en framtidsbransch. Det digitala kom tidigt in i bilden och expanderar. Kansliet har aktivt rekryterat både nytt material och nya betalande medlemmar. Skriftserien har blivit en del av varumärket, och snart utges den första doktorsavhandlingen där. Samlingarna växer fortlöpande;

även andra än akademiker- och tjänstemannafack kan göra depositioner och få del av professionell service.

Nu har jag länkats in i en ny typ av organisationsforskning som gör att jag själv kommer att åtnjuta denna service. Det blir en form av dubbelarbete: att få något slags system i pärmar och kartonger på hemmaplan och att vandra längs hyllorna på TAM. Jag tänker mig att det ena kan berika det andra. Jag länkas samtidigt in i ett naturligt samarbete med TAM-folket som har bett mig om denna tjänst. Just nu säger jag inte mer än så. Resultatet får bli en överraskning.

Av: **Anders Björnsson**. Anmärkning. – Författaren satt under elva år i TAM-Arkivs styrelse som expertledamot. Hans arbete *Organisationen som skapade en profession. Nedslag i FSA:s och de svenska arbetsterapeuternas historia* (FSA, 2012) utgavs med finansiellt stöd från TAM. År 2018 mottog han Gerda Höjers pris.

Anders Björnsson. Foto: Andreas Lindahl.

Arbetet som fängelse

Daniel Bodén. 2023. *Från vällingklocka till minutjakt: övervakning och styrning av arbetet från dagsverken till gigekonomi*. Arkiv förlag.

Det svenska samhället säger sig värna om individens frihet. Ändå ökar kontrollen av vårt arbetsliv, bland annat genom nya tekniska innovationer. Etnologen Daniel Bodén har skrivit en bok om övervakningen i arbetslivet under 200 år.

En del framställer den tekniska utvecklingen i positiv dager: som något som ska frigöra oss från arbetets tvång och göra oss lyckliga. Andra har framställt tekniken i destruktiv dager – som en faktor som förslavar människor. Vi sätter ofta likhetstecken mellan ny teknik och framtiden. Daniel Bodéns nya bok *Från vällingklocka till minutjakt* vill problematisera våra invanda antaganden. Tekniken är inte neutral, konstaterar han. Den uttrycker en underliggande social dynamik. Enligt Bodén handlar det om klassförhållanden. Kapitalet söker ständigt konkurrensfördelar och vill med hjälp av ny teknik förbilliga produktionen. Denna strävan påverkas också av arbetstagarnas förmågor, kunskaper och ställningstaganden. Om

tekniken är frigörande eller förslavande kan därför inte besvaras på ett abstrakt sätt utan kräver empirisk undersökning. Frigörelse från vad? Förslavade under vem? Vems frihet talar vi om? Det är sällan tekniken i sig som driver förändringarna utan den måste ses som en del av det samhälle i vilken den utvecklas. Om vi endast studerar det som skiljer vår samtid från det förlutna riskerar vi att missa viktiga aspekter. Ny teknik bygger nämligen på redan tillämpade former. Behovet att utöva kontroll är något man kan spåra genom historien.

Bodén ger en historisk exposé över de olika former av teknik som nyttjats för att kontrollera arbetstagarna under 200 års tid. Vilka konsekvenser har denna övervakning fått? frågar han. Berättelsen börjar i det förindustriella svenska jordbrukarsamhället med dess småjordbruk. Det var ett arbetsliv som inte styrdes efter klockan. I stället var det uppgiftsorienterat. Arbetsinsatsen utvärderades efter om en arbetsuppgift hade genomförts eller inte. En syssla tog den tid den tog. Uppgifterna påverkades också av sådant som årstid och dagsljus. Kontrollen – om den fanns – var normativ och moralisk – uppmunt- ran eller bestraffning. Mångsyssleri var vanligt. Under industrialismen inordnades arbetstagarna i en ny industriell tidsregim. Arbetarna hämtades från landsbygden. De som arbetat på gods var det inte främmande för att jobba efter klockan. För dem som levt under friare omständigheter var det värre. I

början var arbetskraften inte disciplinerad. I syfte att kontrollera de anställda upprättades stängsel och murar med grindar. Så småningom anställdes arbetsgivare förmän och verkmästare.

Det svenska facket centralt intog tidigt en linje som prioriterade samförstånd mellan arbetsmarknadens parter – löntagare och arbetsgivare. Fackföreningsrörelsen hade inställningen att den nya tekniken i grunden var av godo, även om inte alla arbetstagare höll med. Skogsarbetare kunde t.ex. på 1970-talet rikta alltmer kritik mot det uppskruvade arbetstempo som tekniken medförde.

Berättelsen fortsätter sedan och beskriver framväxten av dagens ”tjänstesamhälle”. Fabriker lades ned och sådant som vård, omsorg, handel och annan service blev kvar. Arbeten där man ska hantera människor blev allt viktigare. Postbyråkratiska arbetsformer är vanliga inom kontors- och tjänstemannayrken. Det handlar om ”mjuk styrning” genom normer. Ibland kan det finnas förväntningar på anställdas värderingar och attityder. Att ”kontrollera själen” kan ibland bli viktigare än att kontrollera kroppen.

Bodéns nya bok ger en intressant inblick både i beständigheten i kontrollen av arbetstagare och hur dess former förändrats över tid. ”Tvingarna dras åt” heter det sista kapitlet. Vart är vi på väg när digitalisering och GPS ger nya möjligheter att – i detalj – kontrollera arbetstagarna ...?

Vilka intressen har medelklassen?

Lovisa Broström. 2023. *Medelklassen: 200 år i samhällets mitt*. Verbal förlag.

Hur ska vi förstå medelklassen? Den franske filosofen Voltaire liknade medborgarna i England vid ett glas öl "Skummet på ytan och dräggen i botten, däremellan det nyttiga och goda". Medelklassen kunde alltså beskrivas som det "nyttiga och goda" i mitten ...

Ovannämnda Voltaire-citat är hämtad från en ny bok *Medelklassen: 200 år i samhällets mitt* av ekonomhistorikern Lovisa Broström. Medelklassen har blivit ett flitigt använt begrepp i den politiska debatten. För vissa har den – liksom för Voltaire – stått för stabilitet och välstånd. Andra uttrycker kritik mot deras värderingar och livsstil. Under de senaste decennierna har politikerna gjort allt för att få deras röster. Orsaken till det nya intresset är att allt fler identifierar sig som medelklass.

Huvudsyftet med boken är att bidra till en ökad klassmedvetenhet inom medelklassen. Men boken

beskriver också medelklassens historia under två hundra år. Egentligen har begreppet längre anor än så. Broström nämner att det började dyka upp redan på under 1700-talet. Ståndssamhället började då förändras och utmanas av nya samhällsgrupper. Ett nytt samhällsskikt av handelsmän hade börjat öka i samma takt som den internationella kommersen expanderade. En arbetarklass växte långsamt fram. Gamla hierarkier började knaka i fogarna ... Den nya maktkamp som uppstod under 1800-talet förstods av Karl Marx som en kamp mellan två klasser: arbetarklassen och kapitalistklassen. Marx skrev visserligen om "småborgarna" – ett mellanskikt av små affärsägare och hantverkare – men spådde att de skulle duka under i konkurrensen med mäktigare kapitalister. Han var kritisk till småborgarklassen. På 1800-talet var tjänstemännen ännu ett relativt litet skikt inom medelklassen.

Under 1900-talet blev tjänstemännen ett växande segment inom medelklassen. Med tiden kom de att definieras som "löntagare" av deras fackliga organisationer, ett begrepp som också omfattade arbetarklassen. Den svenska välfärdsmodellen byggde på solidaritet mellan medelklass- och arbetarklass. Broström menar att det under senare tid ibland tenderat att förändras så att det har skapats en klassolidaritet mellan medelklassen och de mer förmögna i en strävan

efter att sänka skatterna.

Broström är också kritisk mot senare tiders syn på klass som något socialt konstruerat. Hon ger som exempel en handledning till stöd till svenska myndigheter för likabehandling, en handling som det *Nationella sekretariatet för genusforskning* tagit fram. Där anges "medelklassnormer" som en form av klassförtryck som missgynnar arbetarklassen. Broström förespråkar i stället en mer marxistisk klassanalys. Men i stället för att koncentrera sig på arbetarklassen, är det hos Broström medelklassen som är i fokus. En klassanalys ger vid handen att den växande medelklassen är förtryckt, inte endast arbetarklassen. Makten och kontrollen över det egna arbetet eroderar. Det blir fler osäkra anställningar. Broström pläderar därför för en klassolidaritet mellan arbetar- och medelklassen, den svenska välfärdsmodellen till fromma. I sin bok slår hon både mot höger och vänster; medelklassen är varken i behov av subventionerad hemhjälp eller normkritik.

Det finns förstås mycket att diskutera i Broströms analys av medelklassen, dess roll och betydelse. Men det är en bok som berör TAM-Arkivs medlemsgrupper och organisationer på ett tydligt sätt: både TCO, som organiserar tjänstemän och Saco vars målgrupp är akademiker kan ju räkna sina medlemmar som medelklass. Att Broström tilldelats 2023 års pris till Gerda Höjers minne är därför förstäligt.

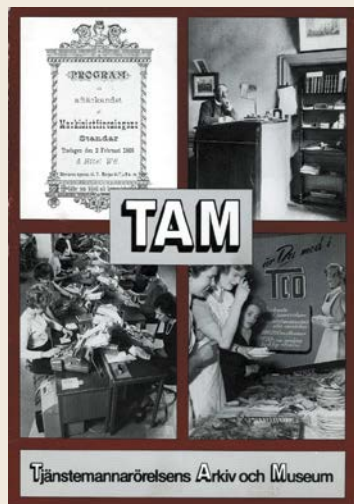
DOKUMENT OM TAM-ARKIV

TAM-Arkiv har ett eget arkiv som man kan studera om man besöker TAM. Där finns dokument och bilder från institutionens 40-åriga historia. Där kan man få svar på frågor som: Hur kom institutionens till och varför? Vilka var de tongivande personerna? Hur har TAM marknadsfört sig genom sin historia? Det finns givetvis också sådant som inte kommit med i arkivets eget arkiv – allt blir inte dokumenterat.

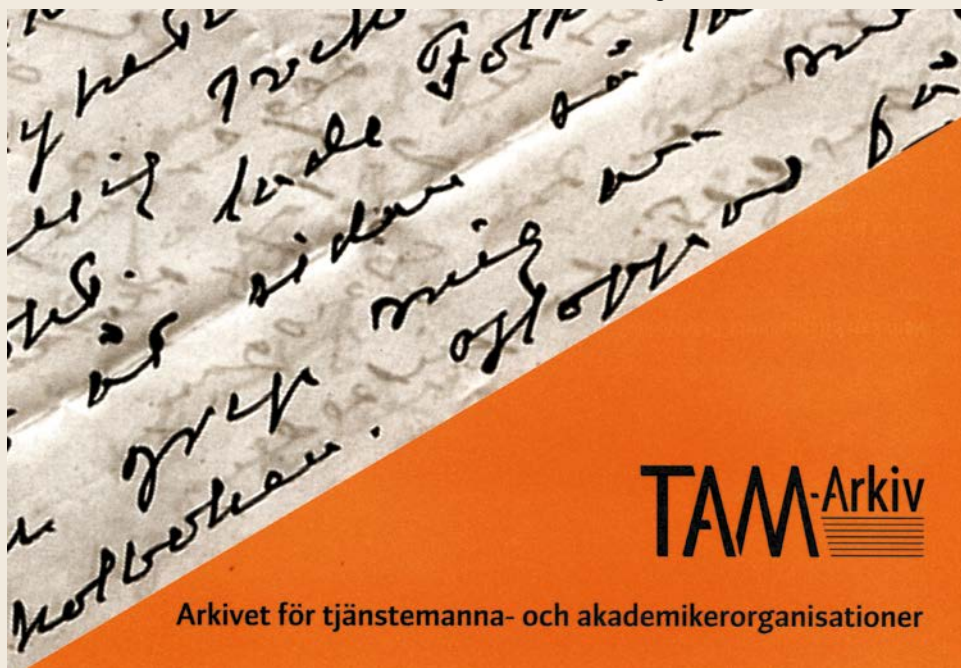

Alla pappersnummer från tidskriften Nio-Fems tioåriga historia kan återfinnas i TAM-Arkivs arkiv.

Broschyr från TAMs tidiga år. TAM-Arkivs arkiv.

En broschyr från tiden då institutionen bytt namn från TAM till nuvarande beteckningen TAM-Arkiv. TAM-Arkivs arkiv.

Nästa nr
kommer i
HÖST

TAM-Arkiv har källorna till tjänstemännens och akademikernas historia. Vi bevarar, ordnar, tillgängliggör och främjar forskning på arkiven. Adressen är Grindstuvägen 48-50, Bromma. Hemsida: www.tam-arkiv.se

Trycksak
3041 3042

Julkort från TAM-Arkivs arkiv.